

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 23

Tilleggsspørsmål nr.

Emne: Bordstinn til hverdags.

Oppskr. av: Simon Ystebøi

(adresse): Helgja.

Fylke: Telemark.

Herad: Holla

Bygdelag: Helgen.

Gard: Ystebøi

G.nr. 53 Br.nr. 3.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

Eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Bordstikk til hverdags.

Underskrivne er født i en Kaugianerheim for 75 år siden. Der var dengang mange av disse i Holla. Forøvrig har jeg vært lensmannskar i 3 år, og fantar om i Holla.

Når skrostinnen ble flytta til kjøkkenet, laga en maten der og åt i stua.

1. I stua var det langbord eller mere moderne klappbord, bord med 2 lemmer som kunne slåes ned etter bruk. I bonafolkes heim hadde man veggbord. De kunne slåes opp mot vegg.

2. Hele huslyden satt ved samme bord, unntatt hos prest og lensmann (Selvsparing).

3. Alle eter på samme ti både fri og nå.

4. Husbondsfolk og tjenere får samme slagsmat.

5. I det seinere har våningshuset fått større kjøkken på fleire stader, og alle eter da der.

6. Man eter i stua på de store høgtider og når man har gjester. Ved gjestebud får tjenerne vanlig sin mat på kjøkkenet. Hos Kaugianerne fulgtes regelen: Gjør ikke forstjil på folk.

7. Alle hadde sin faste plass ved bordet. Far lengst fra og mor nærmest kjøkkenet. Sønnene satt etter alder til høyre for far og døtrene til høyre for mor.

8. Barna stod ved spisebordet til de var ca. 8 år. Denne skikk vedvarer i barmreine familier, men det er få av disse nå.

9. Nei, der er ingen høyseser lenger. Der huskes bare ett skikt - på Graver i Vålebo.

10. Far og mor på hver sin kantside av bordet.

11. Alle som kom fra gårdsarbeidet vasket hendene før måltidet. Lua eller hatten tok man av seg, når en kom inn i stua eller kjøkkenet. Jeg har aldrig sett lua på under noe måltid. Derimot noen kallar ruste omkring i stua med lua på utenom måltidene.

12. For 70-80 år siden iat alle både suppe, velling og grant av samme fat (krang). En kunne også ha samme melkekopp til granten. Alt dette bestodde på familiens størrelse.

Flur fikk sin melkekopp av steintøy for ca. 70 år siden. Var granten varm tok man en tugg grant i skeia og dyppa i melkekoppen.

Dette er også ^{sett} med kallgrant. Nå drikker en av koppen. Det var kanskje den varme kaffe som var årsaken til at hver fikk sin drikkeskop.

13. Gryta og panna ble ofte satt midt på bordet: Gryta med grant og velling, og panna med flekk og pölse. Var fremmede ved bordet spredde dette aldrig.

14. Is er til økt (bl. 16) ble det om vinteren spist betelbrød. Fjöttkake i skiver mellom flatbrød.

15. Sukkerbiten tas i munnen, og så driktes kaffet. Annen bordskikk kjennes ikke for folket i bygde.

16. Å slå kaffe på skåla var vanlig for ca. 50 år siden, og så skulle man blåse på kaffen om den endog var nesten kall. Nå er dette en uskikk.

17. Gaffel kom i bruk for ca. 60 år siden. Der

huskas at kjøttstykket og fleskestykket ble stikka av den "femtinte gaffel", når disse ble oppduet.

18. Tollekniven kan ikke huskes brukt ved bordet til deling av mat. I gammelti skal den være nytta både av menn og kvinner. I mine guttedager skulle mannen ha en tollekniv i hver bukke. Man stod ikke forlegen, om man i en fart bytta buksur og så glimtkniv.

19. Hvor hadde sin skje av tre, og ofte merka med eierens fornavn-bokstav. Den kunne stikkes i en spalte i veggen ved eierens plass. Nå har alle fått metalskjeer (aluminium) (galvanisert jern). Skjeene er nok vaska de siste 100 år.

20. Steintøytallerkener er nytta de siste ca. 80 år. Før hadde man tallerkener av tre og til stas vanlig av tinn. Ja, også til grant gir en over fra grantbranget til tallerkener, dype for volumer og flate for barna.

21. Ingen bordduk til hverdags. Enkelte steder nyttet en voksduk som ikke tas bort for den er blitt ut. Dette ble bruynt med for ca. 50 år siden.

22. Se § 21. Endel bruker hvitkurett bordplate, andre matt som vaskes av etter måltidet.

23. De voksne forsynte seg selv. Far først, så karane. Til barna ble maten delt ut. Man kaller og kaller dette "å dele ut maten (sulet)".

²⁴Barna får påsmurte skiver med ost eller prim som pålegg, og hver sitt kjøttstykke til middag. Flatbrød og poteter etter ønske.

25. De største "unger" fikk den største porsjon. Vi hadde den oppfatning at kvinner behøvde mindre mat enn karfolk.

26. Når barnet ble 3 år skulle det klare seg selv ved bordet. Det var slutt med "å mates". Først ved konfirmasjonsalderen var en ungdom

ansvarlig for selvsørgning ved bordet. Det minste barn - opp til 1/2 år - satt på mors fang og ble hjulpet av henne. Barnet fra ca. 1/2 år til 2 satt hos far og fikk hjelp der. Eldste datter var ofte hjelp for de litt større barn (over 1 1/2 år).

27. Barnet på mors fang fikk "tygger" av mat.

28. I mitt barndomshjem leste mor oftest en bordbønn for frokost - maten og far leste noen vers fra bibelen (især salmene) og ba faderen med velsignelse etter dette måltid. Ved de øvrige måltider ba man en bordbønn for og etter hver for seg. Ved høytidene ble det også sunget. Hvordan man går fram nå til hverdags, vet jeg ikke. Men er jeg gjest i en heim, så bedes det "et øyeblik" til Gud for og etter måltidet. Det synes meg at i heim med barn er man mere påpasselig med bordbønn enn i de heim, hvor det bare er voksne.

29. Alle deltok i bordsamtalen, men barna ble ofte hyssa på, når de ble irritable og høyrøsta. Det er vel framleis slik.

30. Ja, det var upassende å le ved bordet. En opplevelse: Nesten voksen lensmannsdatter fikk et lite latteranfall ved middagsbordet. Ett blick fra faren gjorde at hun forsvant inn på rommet sitt, og deltok ikke mer i dette måltid.

31. Å synge ved bordet var heller ikke tillatt. Man mente at en fikk maten i vrangstrupen både ved å le og synge under måltidet. "Man viste ikke hun var gal, for hun sang ved matbordet".

32. Ja, det var skikken at alle samtidig reiste seg fra bordet etter måltidet.

33. Huslyden sa ikke "takk for maten" til hverdags. Men ved høytidstid var dette vanlig.

Både mor og far ble takka da, ja endog håndtakka.

34. En fremmed sa: "Jeg kommer nok på gal ti, jeg." En som hadde vært ved høyskole i Danmark sa, da han så 13 om bordet i min barndomsheim: "Her sitter da en talrig skare!"

35. En rydda plass for den fremmede og sa: "Værsgo."

36. Omtrent alle som kom tilgårds ble buden på "kaffe og mat".

37. Ja, en fremmed fikk alltid endel ekstra stell. Nå er det ikke vanlig å by alle fremmede til bords.

38. Før bid man, som sagt på kaffe og mat eller kaffe og kaker (rimmebrød). Men kjølen sto ikke over hele dagen. Man skulle ha en prat mens kaffen ble kokt. Nå er dette i tilbakegang. Man må helst være av stekt eller vunn av huset for å bli traktert.

39. En fremmed gjest får aldrig lov til å stå på kjøkkenet. Det måtte være en "omkreifer". Gjesten skal helst stå sammen med husfaren i stua. Men er gjesten forståelsesfull, så bør han husmora bli med ved bordet, - og hun kommer så gjerne med sitt "skaffetøy". Hun vil så gjerne høre mytt og delta i bordsamtalen.

40. Ja, en gjest bør la seg bli til å forsyne seg. Og det er da vel og bra at maten smaker ham. En liten gutt gjorde stort innbrygg i kakifallet etter at gjestene hadde spist. Mora kom inn til ham. Han sa: "Jeg eter kaker som jeg var fremmed."

41. Kan ikke husfaren delta sammen med en gjest ved bordet, skal husmora sitte i stua under hele måltidet og underholde ham. Er det en kvinne som er gjest kan hun delta i måltidet.